

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Список літератури: 1. *Александров Н.Г.* К вопросу о роли договора в правовом регулировании общественных отношений // Учен. Зап. ВИЮН. – М., 1946. – Вип. VI. 2. *Алексеев С.С.* Общая теория права: Учебник: В 2-х т. – М.: Юрид. лит., 1982. – Т 2. – 359 с. 3. Відомості Верховної Ради України. 4. *Горбунова О.М.* Доклад на тему «Предмет и система финансового права» на Международной научно-практической конференции по проблемам финансового права // Гос-во и право. – 1998. – № 10. – С. 10-15. 5. *Гурова Т.В.* Актуальные проблемы теории источников права: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Самара, 2000. – 188 с. 6. *Еремин С.Г.* Договор в финансовом праве: Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 184 с. 7. *Козлов Ю.Н.* Предмет советского административного права. – М.: Юрид. лит., 1967. – 116 с. 8. *Кучерявенко Н.П.* Курс налогового права: В 6-ти т. – Т 2: Введение в теорию налогового права. – Х.: Легас, 2004. – 600 с. 9. Офіційний вісник України. 10. *Рукавишникова И.В.* Метод финансового права. – М.: Юристъ, 2006. – 285 с. 11. Советское финансовое право: Учебник / Под ред. *Е.А. Ровинского.* – М.: Юрид. лит., 1978. – 344 с. 12. *Тарановский В.Ф.* Учебник энциклопедии права. – Юрьев: Тип. К. Миттисена, 1917. – 534 с. 13. *Тихомиров Ю.В.* Публичное право: Учебник. – М.: Изд-во БЕК, 1995. – 496 с. 14. Фінансове право України: Підручник / За ред. *М.П. Кучерявенка.* – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 320 с. 15. *Ярмухаметов Р.З.* Договор как источник публичного права: Дис. ... канд. юрид. наук. – Уфа, 2002. – 205 с.

Надійшла до редакції 12.12.2008 р.

УДК 346.62

*С.В. Глібко, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ПРИ ФІНАНСОВИХ КРИЗАХ

Фінансові кризи, як світові так і внутрішньодержавні, вимагають з'ясування належності правового нормування механізму протидії їм, визначення джерел фінансування стабілізаційних заходів, що в кінцевому результаті зможе вплинути на економічну безпеку країни.

Аналіз економічних кризових явищ, їх прогнозування, окрес-

лення механізмів протидії їм, вирішення інших питань у переважній більшості ви-падків проводилися в економічних дослідженнях. У працях правників вони розглядалися в основному у зв'язку з національною безпекою В.Г. Пилипчуком, Є.М. Білоусовим, передкризові умови як показники безпеки економічної висвітлив Д.В. Гордієнко [5, с. 111], вплив

кризи на інвестування показав В.Г. Бодров [2]. Ці питання вивчали інші провідні вчені.

Що стосується економіко-теоретичних наукових досліджень фінансових криз, то заслуговують на увагу ті з них, які найширше відбивають проблеми їх правового регулювання.

Лібералізація економіки містить значні ризики для національної економічної стабільності у вигляді слабкості банківської системи, що виявляється в невідповідності між строками залучення банками коштів і строками їх розміщення, у значній концентрації кредитних ризиків [6, с. 8-10]. Банківська криза виявляється в нездатності банківської системи виконувати свої зобов'язання перед клієнтами, що змушує уряд втручатися в процес для підтримки нормального функціонування платіжної системи. Масове ж вилучення грошей вкладниками скоріше є наслідком, аніж причиною, в основі якого лежить погіршення якості банківської системи. Розростання банківської кризи може перетворити її на системну фінансову кризу [11, с. 12]. Відмічено передумови виникнення та поширення міжнародних фінансових криз як внутрішніх чинників, що вплинули й на фінансову систему України. Це лібералізація кредитно-інвестиційних операцій у країнах, що розвиваються, у транзитив-

них економіках при незрілості національної фінансової системи або її ефективного державного регулювання; короткотерміновість і спекулятивний характер іноземного фінансування; невідповідність між режимом валютного курсу і реальними можливостями його підтримання. Негативний вплив на фінансову систему України завдає також значна частка запозичень зовнішнього фінансування у вигляді міжурядових кредитів та угод з міжнародними фінансовими організаціями, що зумовлює певну політичну залежність від цих кредиторів, що необхідно поступово замінювати на кредитування комерційними кредиторами [1, с. 10, 11].

На сучасному етапі основними реальними й потенційними загрозами національній безпеці України в економічній сфері серед інших є: (а) ослаблення системи державного регулювання й контролю; (б) нестабільність у правового регламентування відносин у цій сфері, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; (в) відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; (г) зростання кредитних ризиків, у зв'язку з чим основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України, що впливають на фінансові ринки, є оздоровлення фінансово-кредитної

сфери і припинення впливу капіталів за кордон; зменшення позабанківського обігу грошової маси; забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої й зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку (статті 7 і 8 Закону «Про основи національної безпеки України» [7; 2003. – № 29 – Ст. 1433]).

Мета даної статті – дослідити правові антикризові заходи й умови додержання принципів регламентування банківської діяльності, врахування інтересів вкладників (клієнтів) банків на прикладі фінансових криз в Україні.

1. Криза 1998 р. разом з такими чинниками, як затяжна економічна криза в Україні та світова фінансова криза, стала наслідком наступних недоліків у правовому регулюванні, переважно в правозастосуванні: (а) недотримання банками вимог чинного законодавства; (б) недосконала законодавча база; (в) конфлікти інтересів, пов'язані із власністю; (г) недостатність диверсифікації кредитного й інвестиційного портфелів; (д) цільове (примусове) кредитування неприбуткових галузей виробництва; (є) неадекватне забезпечення кредитів або нереальність застав; (е) невідповідність структури управління; (ж) нечесні дії керівників комер-

ційного банку й позичальників (із Стратегії НБУ щодо реструктуризації й реорганізації банків у стані фінансової скрути, схваленої постановою Правління (далі – ПП) НБУ № 502 від 1 грудня 1998 р. [8]).

Нехтування інтересів клієнтів банків, які враховувалися в останню чергу, призвело до найдовшого негативного результату – відтоку пасивів (депозитів) з банків. Деякі недоліки стану банківської системи почали регламентуватися в нормативних актах. Для захисту інтересів вкладників прийнято Указ Президента України № 996/98 від 10 вересня 1998 р. [7; 1998. – № 37. – Ст. 1347] «Про заходи захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України» щодо створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Також прийнято рішення НБУ щодо підвищення капіталізації банків, на поліпшення якості їх кредитного портфелю були спрямовані обмеження валютних операцій банків, введено додаткові заходи нагляду, в тому числі щоденного аналізу їх діяльності [15, с. 6, 7]. Але, всі ці заходи, спрямовані на системне регулювання платоспроможності, міжбанківських і валютних операцій банків різноманітними засобами державної регламентації, які фактично не тільки не враховували інтересів клієнтів і не впливали на їх об-

слуговування, а більше того, порушували їх права.

За період з 13 серпня 1998 р. до 1 жовтня 1998 р. відплив вкладів населення у гривнях становив 378 млн. грн. (12 %), а заходи по усуненню подальшої втрати платоспроможності й ліквідності банків полягали: (а) у встановленні обов'язкового продажу на період до стабілізації ситуації на валютному ринку України 75 % (50 % з 14 вересня 1998 р.) надходжень в іноземній валюті першої групи Класифікатора іноземних валют НБУ (ПП НБУ № 349 від 4 вересня 1998 р. [8]); доречі, обов'язковий продаж проіснував до 31 березня 2005 р.), що фактично в ринкових умовах погіршувало платоспроможність клієнтів банків у зв'язку зі значною інфляцією (Втрати капіталу комерційними банками через знецінення гривні на 1 жовтня 1998 р. порівняно з 13 серпня 1998 р. становили 687 млн. дол. США (34 % згідно з даними в ПП НБУ № 412 від 2 жовтня 1998 р. [8]); (б) в зобов'язанні залучення додаткових коштів; (г) у відкликанні ліцензій окремих банків; (д) у забороні провадити окремі міжбанківські операції; (е) у встановленні підвищених нормативів та ін. [8].

2. У 2004 р. відповідно до ПП НБУ «Про тимчасові заходи щодо діяльності банків» № 576 від 30 листопада 2004 р. [8] (далі

– ПП НБУ № 576) з метою забезпечення стабільності банківської системи й захисту інтересів вкладників та інших кредиторів банків серед інших застосовані: (1) обмеження з 30 листопада 2004 здійснення банками активних операцій обсягами, досягнутими кожним з них станом на 30 листопада 2004 р.; (2) обмеження уповноваженим банкам права здійснювати одноразовий продаж своїм клієнтам готівкової іноземної валюти на певні цілі й тільки виключно на підставі письмового дозволу керівника банку; (3) заборона банкам дострокову виплату юридичним та фізичним особам коштів за депозитними договорами, строк виконання зобов'язань за якими ще не настав, за умови виплати відсотків згідно з цими договорами; (4) заборона банкам нову емісію (випуск) ощадних (депозитних) сертифікатів та їх дострокове погашення; (5) рекомендація банкам установити в банкоматах обмеження на отримання готівки до 1500 грн на день (що фактично було виконано). Обмеження проіснували до скасування ПП НБУ № 576 постановою Правління НБУ № 692 від 29 грудня 2004 р. «Про окремі питання діяльності банків» [8]. Таким чином, заборона на дострокове повернення коштів за депозитними договорами проіснувала менше одного місяця і, на

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

нашу думку, суттєво не вплинула на стабілізацію банківської системи, але *підтвердила можливість необґрунтованого притримання коштів* вкладників у випадках, коли власники коштів вправі самостійно розпоряджатися ними, хоча б з частковою втратою відсотків.

3. Наприкінці 2008 р. криза в банківській системі України виявилася набагато глибшою, і це при тому, що навіть у схвалених рішеннях Ради НБУ № 14 від 15 вересня 2008 р. [8] «Основних засадах грошово-кредитної політики на 2009 рік» не передбачалося останньої, а планувалося серед інших заходів і заходів застосовувати режим керування плавання обмінного курсу, підтримувати валютні резерви на рівні, достатньому для забезпечення стійкості української валюти. Передбачався в тому числі обмінний курс гривні до долара США в межах 4,85 за дол. США +/- 5 %, що завсім не підтвердилося в наступному. Згідно з ПП НБУ № 319 від 11 жовтня 2008 р. «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» [8] (далі – ПП НБУ № 319) при здійсненні активно-пасивних операцій з 13 жовтня 2008 р. банки зобов'язані обмежити активні операції в обсягах, досягнутих кожним з них на цю дату, а надання кредитів в іноземній валюті контрагентам, які не мають валютної виручки,

обмежити обсягами заборгованості за ними, що склалася на цю дату. У цій же ПП НБУ № 319 звернено увагу банків на те, що необґрунтована пролонгація кредитів, ненадання позичальникам інформації про їх сукупну вартість, внесення до кредитного договору змін щодо вартості кредиту, які не відповідають змінам облікової ставки НБУ, кваліфікуються як порушення вимог ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Разом із тим встановлено, що проведення виконання своїх зобов'язань за всіма типами договорів по залученню коштів у будь-якій валюті можливе *лише в разі настання строку* завершення останніх.

У рішенні Ради національної безпеки й оборони України від 20 жовтня 2008 р. «Про невідкладні заходи з посилення фінансово-бюджетної дисципліни та мінімізації негативного впливу світової фінансової кризи на економіку України», введених в дію Указом Президента України від 24 жовтня 2008 р., № 965 [7; 2008. – № 82. – Ст. 2757], деякі запропоновані заходи суттєво вплинули на реалізацію прав клієнтів. Вони передбачають: (1) розроблення механізму обмеження верхньої межі ставки залучення банківськими установами на внутрішньому ринку депозитів фізичних осіб; (2) недопущення дострокового

погашення позик, отриманих резидентами України за кордоном; (3) запровадження нормативів резервування для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків у розмірі 100 % від обсягу наданих кредитів на споживчі потреби; (4) прийняття у 3-денний строк необхідних рішень для спрощення досудового врегулювання спорів, пов'язаних зі стягненням застави при невиконанні позичальниками взятих зобов'язань.

Закон України від 31 жовтня 2008 р. «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [7; 2008. – № 84. – Ст. 2809] передбачив створення Стабілізаційного фонду з метою впорядкування кредитного й будівельного ринків, надання громадянам державної підтримки на будівництво (придбання) доступного житла шляхом сплати державою частини його вартості, викуп державою у кредиторів іпотечних кредитів, які отримані фізичними особами на будівництво і придбання житла до набрання чинності цим Законом і які віднесені до категорії ризикованих. Проте вплив коштів з банківської системи продовжився і з початку листопада кошти фізичних осіб у національній валюті скоротилися майже на 5 % (у жовтні – 10 %),

кошти суб'єктів господарювання в національній валюті зменшилися на 4,6 % (у жовтні – 7,8 %). У зв'язку із цим постановою Правління НБУ № 413 від 4 грудня 2008 р. [3; 2008. – № 50. – с. 21] (далі – ПП НБУ № 413) встановлені інші заходи, а ПП НБУ № 319 визнано такою, що втратила силу. Знову ж таки в ПП НБУ № 413 зобов'язало банки (а) здійснити перегляд вартості отриманого в заставу майна з метою врахування його під час розрахунку резерву за ринковою вартістю, (б) вживати всіх необхідних заходів щодо зростання обсягів депозитів з метою недопущення дострокового повернення коштів, розміщених вкладникам; (в) у разі погіршення ліквідності, в тому числі з огляду на стан доходності банку й реальних можливостей позичальників, вживати заходів по достроковому погашенні кредитів. Водночас позитивним є те, що вперше були прийняті такі кризові рекомендації банкам: (1) переглянути в бік зменшення процентні ставки за кредитами, наданими в іноземній валюті, з урахуванням якості стану обслуговування позичальниками заборгованості за основним боргом і відсотками/комісіями за ним, а також стану доходності банку з метою зниження ризиків невиконання позичальниками своїх зобов'язань за такими кредитами (розвинуто в постанові

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ПП НБУ «Про окремі питання діяльності банків» № 49 від 5 лютого 2009 р. [9], якою дозволено банкам реструктуризувати кредити й рекомендовано по таких кредитних операціях зменшувати до можливих щомісячні платежі, не застосовувати штрафні санкції). І вже в листі № 22-310/946-17250 від 6 грудня 2008 р. [3; 2008. – № 50. – С. 19] НБУ вказав, що на підставі ПП НБУ № 413 банкам заборонено робити дострокове повернення депозитів, оскільки вони вкладені в довгострокові кредити та інші активи. Але спонукання виражено в тому, що НБУ оцінюватиме діяльність банків, зважаючи на те, чи забезпечує банк неухильне виконання цієї вимоги на підставі вжиття економічних або цивільно-правових заходів. Надалі НБУ в листі № 40-212/839-1957 від 9 лютого 2009 р. [8] рекомендував банкам з розумінням віднестися до питання про повернення коштів місцевих бюджетів з депозитних рахунків, вирішувати його в межах цивільного й банківського законодавства. Іншими словами, такі дії не відповідають вимогам ст. 92 Конституції України (виключно законами України визначаються права та свободи людини і громадянина, їх гарантії, основні обов'язки громадянина), ч. 2 ст. 1060 ЦК України. Проблема полягає не тільки у визначенні повноважень НБУ, крім того, не

існує єдиного вектора регулювання серед органів НБУ, що підтверджується у виступах Голови Ради НБУ, який від імені Ради НБУ рекомендує скасувати мораторій на дострокове повернення депозитів [13].

НБУ посилив вимоги до визначення фінансового стану позичальників і не визнав його вищим незадовільного, якщо з ними немає письмової згоди на збирання, зберігання, використання й поширення через бюро кредитних історій інформації про позичальника, а банки обмежені в наданні кредитів в іноземній валюті через резервування по кредитах в іноземній валюті, якщо у позичальників немає джерел надходження валютної виручки в розмірі 100%, крім стандартної категорії – 50 % (у гривнях ці коефіцієнти менші) згідно змін до Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затвердженого ПП НБУ № 406 від 1 грудня 2008 р. [7; 2008. – № 97. – Ст. 3204].

У ПП НБУ № 57 від 9 лютого 2009 р. [8] додатковою умовою надання НБУ кредитів (рефінансування, стабілізаційних, для підтримки ліквідності банків) устанавлюється (хоча й не імперативно й без закріплення наслідків урахування таких дій банків, чим фактично визнається існування

за межами впливу НБУ дестабілізуючих чинників): (а) спрямування коштів за отриманими кредитами рефінансування на придбання іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за відсутності відповідних зобов'язань і (б) необґрунтоване підвищення процентних ставок за кредитами, що підтверджує хаотичність і відсутність плановості і контролю в застосованих заходах НБУ.

Правові недоліки регламентації банківської діяльності, що стали чинниками криз в іноземних фінансових системах, підтверджують необхідність додаткового законодавчого регулювання, насамперед на рівні законів, що зумовлено насамперед невідповідністю і тотожністю причин криз в інших державах.

Так, проблеми правового й економічного регулювання кредитного ринку США відмічені наступним [12, с. 16-19]: (1) послаблення на кредитному ринку умов надання кредитів при збільшенні кредитування наприкінці 2006 р., коли 62 % усіх кредитів надавалися з мінімальними вимогами до підтвердження доходів позичальниками або взагалі без таких; (2) погашення іпотечних кредитів перші декілька років за ставками, нижчими ринкових; (3) умови кредитування, які дали змогу спекулювати на ринку нерухомості при постійному зрос-

танні цін, що призвело до неповернення кредитів, узятих на вказані цілі після падіння цін на нерухомість (наприкінці першого квартала 2008 р. дефолти по стандартних кредитах склали 6,4 %, по субстандартних – 18,8 %); (4) перевищення у споживачів США затрат над їх доходами, що зменшило норму накопичування з 2005 р. по 2007 р., яка складала мінус 1 %. Крім того, звертається увага на те, що значні обсяги надання нестандартних кредитів у США були стимульовані необхідністю одержання найкращих показників по обсягах продажу фінансових компаній з метою підвищення вартості акцій [9].

Важливим елементом механізму господарсько-правового регулювання, який впливає на розвиток регламентації банківської діяльності (як підтверджено кризовими явищами й фінансовими паніками), є також рівень правосвідомості вкладників банків та інших клієнтів, права яких як слід не захищені. Слушно відмічено В.А. Щегорцовим, що в правосвідомості суспільства відбиваються специфічні принципи права: справедливість, нерозривний зв'язок прав та обов'язків, відповідальність за вину [14, с. 30]. Саме буденна правосвідомість людей, яка відображає накопичений протягом тривалого часу досвід участі в правовідносинах [14,

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

с. 52], буде виявлятися в діях вкладників – зняття коштів з банківських рахунків, які в кризовий період виступають основним кредитним ресурсом для банків, і розміщення знятих коштів в інших інструментах їх збереження з метою недопущення примусового їх утримання. Для подолання названих проблем необхідно, щоб буденна правосвідомість клієнтів банків відповідала теоретичній правосвідомості, в тому числі в інституціональній формі (нормативних актах), якій повинно відповідати мислення професіоналів [10, с. 256]. Тому треба розпочати формувати погляди клієнтів на засадах справедливості й захисту їх коштів в банках, виконання обов'язків останніх перед ними, що бажано робити не тільки у вигляді професійних прогностичних міркувань, а шляхом прийняття відповідних імперативних норм.

Спираючись на викладене, можемо зробити деякі висновки. Серед повноважень НБУ (навіть з погляду на передбачені у ст. 7 Закону «Про Національний банк України» [7; 1999. – № 24. – Ст. 1087] функції, серед яких у п. 4) встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку та звітності, захисту інформації, коштів і майна) не закріплено права змінювати регулювання правовідносин, передбачених за-

конами (яке стосується кредитних і депозитних операцій, регламентованих в ЦК України). Фактично обмеженнями щодо реалізації прав клієнтів банків вирішуються завдання, які мають стояти при застосуванні закріплених законами засобів банківського регулювання. Порушення конституційних прав громадян не може бути засобом стабілізації банківської системи незалежно від кінцевої мети, інакше належить застосовувати адекватні компенсаційні заходи.

За наявності поширених поглядів на такі властивості банків, як високий рівень їх фінансової взаємозалежності, вразливість перед раптовим вилученням вкладів, недостатня відкритість банківської діяльності тощо, для кризових випадків повинен бути встановлений (бажано в законі) механізм попереджувальних, планових, прогностичних заходів, насамперед у таких формах, які мають на увазі (а) прозоре залучення банками бюджетних коштів, (б) визначення груп і характеристик банків, яким надаватиметься підтримка ліквідності, (в) доведення до суб'єктів фінансових ринків і клієнтів запланованих заходів щодо останньої, (г) зменшення збитків банків з метою усунення фінансової паніки, а також (д) напрямки усунення таких змін на ранніх стадіях та ін.

Такий механізм не тільки має існувати на макроекономічному рівні, а передбачуватися в окремих програмах з гарантіями їх реалізації кожним банком (система управління, залучення коштів, зміна режимів операцій з клієнтами, реструктуризація клієнтів тощо). У схвалених ПП НБУ № 271 від 8 вересня 2008 р. [8] Методичних рекомендаціях щодо планування в банках України заходів на випадок виникнення непередбачених обставин НБУ запропоновано планувати такі заходи, але це здійснено на рівні рекомендацій, без належної імперативності, крім того, серед переліків надзвичайних ситуацій (затверджених наказом Держстандарту України від 19 лис-

топада 2001., № 552 [4] техногенного, природного, соціально-політичного, воєнного характеру), які є загрозою для банків, бракує вказівки на кризові явища на фінансових ринках. Правда, в Додатку до цих рекомендацій і є положення документа Базельського комітету з банківського нагляду «Належна практика управління ліквідністю в банківських установах», що стосується подолання кризи ліквідності.

Визначення правового закріплення кризових методів управління ризиками з урахуванням міжнародної практики банківського регулювання, а також методів і засобів системи страхування вкладів, вважаємо, вимагає подальшого дослідження.

Список літератури: 1. Бакаєв О.Л. Розвиток фінансових ринків в умовах глобалізації: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01 – К., 2005. – 19 с. 2. Бодров В. Державне регулювання інвестиційного процесу в умовах кризи світових фінансових ринків: ризики і можливості для України // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2008. – № 4. – С. 61-67. 3. Бухгалтерія. Право. Податки. Консультації: 36. систематиз. законодавства. 4. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2002. – № 12. – С. 24. 5. Гордиенко Д.В. Возможный подход к оценке уровня экономической безопасности государства // Государство и право. – 2007. – № 9. – С. 110-112. 6. Дудко Н.В. Механізм запобігання та протидії міжнародним фінансовим кризам на глобальному та національному рівнях: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02. – К., 2007. – 19 с. 7. Офіційний вісник України. 8. Система інформаційно-правового забезпечення Ліга: Закон. 9. Косарева Н., Туманов А. Ипотечный кризис в США: причины и уроки для России // Рынок ценных бумаг. – 2007. – 22 окт. 10. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. – Харьков: Право, 2002. – 328 с. 11. Мащенко Е.В. Прогнозування економічних криз в умовах сучасних світогосподарських відносин: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01 – К., 2002. – 16 с. 12. Перепелица В. Кризис в США: зарождение и развитие // Банк. вестн. – 2008. – № 11. – С. 16-21. 13. Совет НБУ рекомендует отменить мораторий на досрочную выдачу депозитов // <http://www.rbc.ua/rus/top/economic/2009/01/31/497161.shtml>. 14. Щегорцов В.А. Социология правосознания. – М.: Мысль. – 1981. – 174 с. 15. Ющенко В. Банківська система України і поточна економічна ситуація // Вісн. НБУ. – 1998. – № 11. – С. 3-7.

Надійшла до редакції 25.02.2009 р.